

5. *Асеев Ю.С.* Зодчество Приднестровской Руси конца XII – первой половины XIII веков : автореф. дисс. док. техн. наук / Ю.С. Асеев. – М. 1981. – С. 3, 8.
6. Нариси історії архітектури Української РСР (Дожовтневий період). – К. : Держ. вид-во літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1957. – 558 с.
7. Там само. – С. 21–22
8. Там само. – С. 22.
9. Там само. – С. 24.
10. Там само. – С. 25.
11. Там само. – С. 26.
12. Там само. – С. 28.
13. Там само. – С. 29.
14. Там само. – С. 31.
15. Там само. – С. 32.
16. Там само. – С. 37
17. Там само. – С. 40.
18. Там само. – С. 41.

***Пашун Л.А., Константинов В.О.* Внесок Ю.С. Асеева у вивчення пам'яток Київської Русі Північно-Дніпровського Лівобережжя**

У статті стисло висвітлена роль відомого історика архітектури, мистецтвознавця, киевознавця Юрія Сергійовича Асеева у вивчення пам'яток Київської Русі.

Ключові слова: храм, пам'ятка, Київська Русь.

***Пашун Л.А., Константинов В.А.* Вклад Ю.С. Асеева в изучение памятников Киевской Руси Северо-Днепровского Левобережья**

В статье коротко освещена роль известного историка архитектуры, искусствоведа, киеоведа Юрия Сергеевича Асеева в изучение памятников Киевской Руси.

Ключевые слова: храм, памятник, Киевская Русь.

***Pashun L.A., Konstantynov V.A.* The contribution of Yu.S. Aseev to the study of Kyivan Russ monuments in the North Left-Bank Dnieper region**

The article dell with about role famous historic of architecture and art, kyivan researcher by Yu.S.Aseev to the study of Kyivan Russ' monuments.

Keywords: temple, monument, Kyivan Russ.

[надійшло до редакції: 20.09.2012 р.]

УДК [061.12+093.253]908(477)

Світлана СТАРОВОЙТ
(Київ)

Представники Чернігівщини в українській науці

Історія Чернігівської землі багатогранна. Вона нараховує чимало масштабних історичних подій, відома матеріальними пам'ятками – археологічними, книжними. Невід'ємною її частиною є також люди. Дослідження історії окремого регіону – проект постійно діючий, періодично доповнюваний новими інформаційними блоками фактологічного матеріалу, і до нього цілком можна застосувати тезу І.Г. Спаського щодо

формування музейних колекцій: “Збирати, збирати і збирати, – по крихтах, по краплях, власно кажучи, це єдиний шлях” [1, с. 158]

Метою даного дослідження є ознайомлення дослідників з новим колом джерел, що допоможуть висвітлити історію Чернігівського краю через призму особистостей – знаних в українській науці вчених, які народилися в цьому регіоні. Дані джерела входять до складу Архівного фонду НАН України та представлені документами архівних фондів особового походження видатних вчених НАН України, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ).

Участь у понад 20-річному дослідженні історії Національної академії наук України, яке здійснюється Інститутом архівознавства НБУВ (далі – ІА НБУВ), спонукала автора цих рядків з іншого боку поглянути на представницький склад її дійсних членів (академіків) і членів-кореспондентів. Як виявилось, значний відсоток у ньому належить ученим, які народилися саме на Чернігівщині.

За даними офіційного сайту НАН України станом на 1 січня 2012 р. до її персонального складу входять 188 дійсних членів (академіків), 356 членів-кореспондентів і 117 іноземних членів [2]. Найбільш повну інформацію про кількісний персональний склад членів НАН України від часу її заснування у листопаді 1918 р. й обрання перших академіків, якими згідно наказу гетьмана України П.П. Скоропадського стали Д.І. Багалій, А.Ю. Кримський, М.І. Петров, С.Й. Смаль-Стоцький (по Відділу історично-філологічних наук), В.І. Вернадський, С.П. Тимошенко, М.Ф. Кащенко, П.А. Тутковський (по Відділу фізико-математичних наук), М.І. Туган-Барановський, Ф.В. Тарановський, В.А. Косинський та О.І. Левицький (по Відділу соціальних наук) [3, с. 166–167] подає видання “Національна академія наук України. 1918–2008. Персональний склад” [4]. Тут представлено короткі біографічні довідки про майже 1500 вчених, включаючи іноземних членів Академії. Аналітичне опрацювання інформації дозволило встановити, що у складі дійсних членів нараховується 29 вчених, а з-поміж членів-кореспондентів – 23 учених, які народилися на Чернігівщині. Географія місць їхнього народження включає такі населені пункти, як села Блестова, Веприк, Дігтярі, Дорошівка, Дрімайлівка, Займище, Макіївка, Сокиринці, Іржавець, Комарівка, Кудрівка, Лісконоги, Ловинь, Любеч, Миколаївка, Москалі, Нова Басань, Нові Млини, Піски, Понорниця, Ропчи, Рябухи, Сезьки, Семенівка, Сосниця, Шаповалівка; міста Батурин, Борзна, Городня, Ічня, Козелець, Мена, Ніжин, Остер, Прилуки, Чернігів. Серед учених-чернігівчан, які сьогодні успішно працюють на ниві академічної науки – це академіки В.М. Геєць (академік-секретар Відділення економіки й один із віце-президентів НАН України, директор Інституту економіки та прогнозування), О.М. Гузь (директор Інституту механіки ім. С.П. Тимошенка), Б.О. Мовчан (засновник і перший директор Міжнародного центру електронно-променевої технології Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона), Д.С. Наливайко (завідувач відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка), В.Д. Романенко (директор Інституту гідробіології), В.В. Стрелко (директор Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України), члени-кореспонденти В.М. Коломієць (завідувач відділу теорії ядра Інституту ядерних досліджень), Е.Я. Рудавський (завідувач відділу Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б.І. Веркіна, Л.П. Хорошун (завідувач відділу стохастично неоднорідних середовищ Інституту механіки ім. С.П. Тимошенка), М.О. Шульга (заступник директора Інституту соціології).

З тих, хто, на жаль, пішов із життя, залишивши після себе значний науковий спадок, хочеться згадати академіків П.Г. Богача (фізіолог), М.Ф. Гулого (біохімік), В.А. Косинського (економіст), В.С. Михалевича (учений у галузі кібернетики), Г.В. Пфейффера (математик), М.В. Павлову (палеозоолог), Л.М. Ревуцького (композитор), В.В. Різниченка (геолог), Ю.М. Соколова (фольклорист і літературознавець), П.Г. Тичину (поет, літературознавець, перекладач), М.З. Шамоту (літературознавець), В.П. Адріанову-Перетц (літературознавець), В.П. Яворського (хімік); членів-кореспондентів М.У. Білого (фізик), О.Г. Зарубицького (вчений у галузі електрохімії), В.П. Зосимовича (генетик і селекціонер), І.М. Кириченка (мовознавець), М.І. Мельникову (історик), С.І. Маслова (літературознавець), Л.В. Тимошенка (вчений у галузі медицини, також член-кореспондент Академії медичних наук України з 1993 р.), Я.Г. Фейгіна (вчений у галузі економіки) та ін.

Найбільший в Україні масив документів особового походження видатних вчених НАН України зберігається в ІА НБУВ, який із 1968 р. проводить збирацьку діяльність в цьому напрямку. Зараз тут нараховується понад 350 фондів особового походження. Оскільки, головною метою при формуванні фонду особового походження є найбільш повне представлення особистості вченого, то, як правило, у складі фонду присутній широкий спектр документів, що відтворюють його науково-дослідну й організаційну, громадську та політичну діяльність, біографію; надають інформацію про коло його наукових і приватних зв'язків – тобто містять інформацію, яка буде корисною дослідникам-біографістам, історикам науки, краєзнавцям.

У загальному масиві фондів ІА НБУВ представлено в особових фондах документи низки вчених – вихідців із Чернігівщини:

- фізика, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академіка НАН України, лауреата Державної премії УРСР (1987) І.С. Горбаня, уродженця с. Займище Талалаївського району Чернігівської обл. [5];

- фізика-теоретика, співробітника Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова, академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки (1996), лауреата Державної премії України (1992), премій НАН України ім. Д.К. Синельникова (1976) та М.М. Боголюбова (1994), Міжнародної премії ім. Вальтера Тіррінга (2000) О.Г. Ситенка, уродженця с. Нові Млини Батуринського району Чернігівської обл. [6];

- вченого в галузі технічної кібернетики, співробітника Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова, академіка НАН України, заслуженого діяча науки УРСР (1974), лауреата Державних премій України (1974, 1991) та премії НАН України ім. В.М. Глушкова (1986) О.І. Кухтенка, уродженця м. Городня Чернігівської обл. [7];

- економіста, статистика та демографа, організатора й директора Інституту демографії АН УРСР, академіка НАН України, заслуженого діяча науки УРСР (1944) М.В. Птухи, уродженця м. Остра Чернігівської обл. [8];

- мікробіолога, багаторічного директора Інституту мікробіології ім. Д.К. Заболотного, академіка НАН України, заслуженого діяча науки УРСР (1966) В.Г. Дроботька, уродженця с. Дігтярі Срібнянського району Чернігівської обл. [9];

- хіміка, співробітника Інституту органічної хімії та засновника й першого директора Інституту високомолекулярних сполук, члена-кореспондента НАН України К.А. Корнева, уродженця м. Сосниця Чернігівської обл. [10];

- фізика, співробітника Інституту ядерних досліджень, ініціатора створення підземної низькофонової Солотвинської лабораторії, члена-кореспондента НАН України Ю.Г. Здесенка, уродженця с. Дмитрівка Менського району Чернігівської обл. [11];
- матеріалознавця, співробітника Інституту проблем лиття, члена-кореспондента НАН України, заслуженого діяча науки і техніки України (1991), лауреата Державної премії України (1999) та премій НАН України ім. С.О. Патона (1984), І.М. Францевича (1994) та Г.В. Карпенка (1998) Л.О. Позняка, уродженця м. Козельця Чернігівської обл. [12];
- історика, співробітника й одного з директорів Інституту історії України, члена-кореспондента НАН України М.Н. Петровського, уродженця с. Кудрівці Сосницького району Чернігівської обл. [13].

Представлено у фондах ІА НБУВ також документи уродженців м. Ніжин. Зокрема, це особовий архів академіка НАН України з 1948 р., вченого в галузі механіки Ф.П. Белянкін [14]. Він навчався у Київському політехнічному інституті, який закінчив у 1922 р. Працювати в Інституті будівельної механіки АН УРСР (нині – Інститут механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України) розпочав того ж року на посаді наукового співробітника. З 1938 р. очолив відділ міцності конструкцій, протягом 1944–1957 років займав посаду директора інституту, а з 1958 р. очолив один із відділів інституту. Паралельно з науковою роботою викладав у *alma mater* (у 1922–1941 роках – викладач, у 1944–1953 роках – завідувач кафедри опору матеріалів), а також Київському інженерно-будівельному інституті, де протягом 1953–1972 років очолював кафедру опору матеріалів. Стрімким було зростання Ф.П. Белянкін як науковця: в 1936 р. йому присуджено ступінь кандидата технічних наук без захисту дисертації, в 1937 р. після захисту дисертації на тему “Міцність дерев’яних балок при вигині” – ступінь доктора технічних наук, у 1939 р. обрано членом-кореспондентом, а в 1948 р. – дійсним членом АН УРСР; ще через два роки Ф.П. Белянкін було обрано дійсним членом Академії архітектури УРСР.

Головні праці вченого присвячені теорії міцності матеріалів й інженерних конструкцій. Він розвинув теорію граничної несучої можливості та стійкості дерев’яних стрижнів під час скручування та запропонував нову теорію міцності деревини при сколюванні. Ф.П. Белянкін зробив внесок у розробку теорії міцності та деформування пружно-в’язко-пластичних матеріалів. З появою нових синтетичних матеріалів учений займався вивченням їхніх фізико-механічних властивостей. Його наукові здобутки відзначені державними нагородами – орденами Трудового Червоного Прапора (1944), Леніна (1954), Жовтневої революції (1972), медаллю “За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.” (1945). У 1964 р. вченому присуджено звання “Заслужений діяч науки і техніки УРСР”.

Особовий фонд Ф.П. Белянкін невеликий за обсягом і дещо специфічний за своїм складом. У ньому представлено низку наукових праць ученого (індивідуальні монографії “Прочность и деформативность деревянных стержней при кручении” (1949) та “Прочность древесины при скалывании вдоль волокон” (1955), колективні монографії “Деформативность и сопротивляемость древесины как упруго-вязко-пластического тела под силовым воздействием” (1957; у співавторстві з В.Ф. Яценком) та “Механические характеристики пластика ДСП” (1961; у співавторстві з В.Ф. Яценком і Г.І. Дибенком), брошури “Современные методы расчета прочности элементов деревянных конструкций” (1951) та “О расчете по предельным состояниям в машиностроении”

(1953), а також декілька відгуків на наукові праці вченого Д.А. Драйгора, Т.В. Путяти, М.О. Кільчевського. На жаль, інші документи у фонді не представлені. Проте співробітники ІА НБУВ не втрачають надії на подальше поповнення фонду.

Ще один особовий фонд уродженця Ніжина – М.В. Корноухова [15]. Він також навчався в Київському політехнічному інституті – протягом 1922–1928 років. Трудову діяльність розпочав на посаді інженера-проектувальника Управління з будівництва великих мостів, а з 1929 р. став поєднувати її з викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах Києва – зокрема в Київському інженерно-будівельному інституті, де працював протягом 1931–1958 років (із 1934 р. – завідувач кафедри будівельної механіки). З 1935 р. розпочинається його діяльність в тому ж інституті, де працював Ф.П. Белянкін – сучасному Інституті механіки ім. С.П. Тимошенка НАН України, – спочатку на посаді старшого наукового співробітника, потім керівника групи міцності споруд. Упродовж квітня 1940 р. – липня 1944 р. М.В. Корноухов займав посаду директора цього інституту, а з липня 1944 р. і до останніх днів життя він очолював відділ стійкості конструкцій. У 1939 р. його обрали до складу членів-кореспондентів, а в 1951 р. – до складу дійсних членів АН УРСР, протягом 1952–1954 років учений очолював Відділ технічних наук і був членом Президії АН УРСР.

Основні дослідження М.В. Корноухова стосуються питань міцності та стійкості будівельних конструкцій. Він розробив і запропонував новий точний метод розрахунку стійкості рам – т.зв. метод деформації, який став широко застосовуватися при проектуванні та розрахунку рамних систем (1936 р.) і розробив методику розрахунку стійкості сталевих каркасів висотної частини Палацу Рад СРСР у Москві (1936–1937)*. Теоретичні узагальнення в галузі розрахунку стійкості рам, ферм і комбінованих систем були відображені М.В. Корноуховим у монографічному дослідженні “Прочность и устойчивость стержневых систем” (1949). За цю роботу вченого було удостоєно звання лауреата Державної премії СРСР.

Особовий фонд М.В. Корноухова сформовано з документів, переданих на державне зберігання в 1976 р. його сестрою Євгенією Василівною Корноуховою. Фонд різноманітний за складом документів. Найвагомішу частину фонду складають наукові праці вченого та робочі матеріали до них – загалом 120 одиниць зберігання. Серед них: низка робіт довоєнного періоду, зокрема статті “Принципы возможных перемещений для упругого тела” (1933) та “Расчет устойчивости пространственных рамных каркасов” (1939), робочі матеріали воєнного періоду (1941–1945), монографія “Прочность и устойчивость стержневых систем” (1949), докторська дисертація та матеріали до неї (1940-і роки), низка статей більш пізнього періоду – “Определение частот собственных колебаний свободных рамных систем по методу основных неизвестных” (1951), “Очерк развития на Украине теории устойчивости инженерных конструкций” (1952–1953), декілька доповідей, наукових звітів, рецензій і відгуків на праці О.А. Уманського, К.А. Михайличенка, А.А. Піковського, І.М. Рабиновича.

* Ця будівля лише почала зводитися в Москві, але будівництво припинили через початок війни у 1941 р. – встигли виконати лише фундаменти. Після війни до будівництва так і не повернулися – влаштували тут цілорічний відкритий плавальний басейн. А вже після розпаду СРСР на цьому місці збудували точну копію храму Христа Спасителя, знесеного на цьому-таки місці задля будівництва Палацу Рад. Тобто розрахунки М.В. Корноухова втілені у життя не були.

Біографічні документи щодо М.В. Корноухова представлені в даному особовому фонді оригіналами посвідчень про закінчення Київського політехнічного інституту (1928), члена-кореспондента та академіка АН УРСР (1939, 1951), дипломів доктора наук (1948) та заслуженого діяча науки і техніки УРСР (1954), атестата професора (1948), низкою автобіографій, що містять інформацію про ніжинський період життя (1942–1956), та особових листків з обліку кадрів (1951–1952), вітальною кореспонденцією у зв'язку з захистом докторської дисертації, обранням дійсним членом НАН України, до ювілею вченого тощо. Досить значною є група документів про вченого, в якій зосереджено відгуки на його роботи, брошури, доповіді та виступи, присвячені життю та діяльності М.В. Корноухова (в т.ч. академіків НАН України Ф.П. Белянкін та Г.С. Писаренка), газетні статті про вченого, некрологи та листи-співчуття у зв'язку з його смертю. Є у фонді також фотодокументи, що відтворюють життєвий і творчий шлях академіка – його фото студентських років, світлини з членами експертної комісії під час випробувань каркасу Палацу Рад СРСР, з ученими НАН України О.М. Динником, В.З. Власовим на Всесоюзній нараді зі стійкості конструкцій, та інші.

Серед документів щодо діяльності М.В. Корноухова – тематичні плани, звіти, накази й інші документи про його роботу в Інституті будівельної механіки АН УРСР (1944–1958), робочі плани, курси лекцій, плани науково-дослідних робіт кафедри будівельної механіки Київського інженерно-будівельного інституту (1948–1958), характеристики з 1938–1951 роки, архівні довідки про місця роботи вченого (1949–1953 роки), документи про роботу в Раді науково-технічної пропаганди АН УРСР (1950–1952) та Відділі технічних наук АН УРСР (1950–1951), індивідуальні звіти академіка за 1955–1957 роки, списки кандидатів і докторів наук, які захистили свої дисертації під керівництвом М.В. Корноухова (1956 р.) та інші.

Цікавою є група документів (61 одиниця зберігання), представлена листуванням і дарчими написами, що відображає широкі наукові зв'язки М.В. Корноухова з іншими науковцями. Серед адресатів і кореспондентів М.В. Корноухова – академіки НАН України Є.О. та Б.С. Патони, академік АН СРСР О.М. Несмеянов, академік АН Естонської РСР О.А. Маддісон, професор О.А. Уманський. Дарчі написи представлені автографами Ф.П. Белянкін, П.М. Варвака, І.О. Губермана, О.Ю. Ішлінського, А.П. Філіппова, Я.Л. Нудельмана, П.С. Полякова, І.І. Улицького й багатьох інших авторів на титульних сторінках їх власних праць.

Як бачимо, навіть на підставі короткого огляду документів окремих фондів особового походження можна зробити висновок про достатню інформативність цього джерела для досліджень в галузі історії науки, біографістики та краєзнавства, зокрема для вивчення історії Чернігівщини.

Джерела та література

1. Цит. за: *Дмитренко Н.М.* Щоб пам'ятали... (Трагічні долі провінційних музейників Північного Українського Лівобережжя 20–30-х років ХХ ст.) // *Ніжинська старовина.* – 2010. – Вип. 10 (13). – С. 157–164.
2. Національна академія наук України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/aboutNASU/Pages/default.aspx>. – Заголовок з екрану.
3. *Історія Академії наук України. 1918–1923 : Документи і матеріали / упор. В.Г. Шмельов [та ін.].* – К. : Наук. думка, 1993. – 576 с.

4. Палій В.М., Храмов Ю.О. Національна академія наук України. 1918–2008. Персональний склад. – К. : Фенікс, 2008. – 352 с.
5. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. 334 “Горбань Іван Степанович (07.10.1928 – 30.01.2000) – фізик, академік НАН України (1992)”]; [[1938]–2003]; 1 опис, 78 справ.
6. Там само, ф. 324 “Ситенко Олексій Григорович (12.02.1927 – 11.02.2002) – фізик-теоретик, академік АН УРСР (1982)”]; [1949–2003]; 1 опис, 128 справ.
7. Там само, ф. 373 “Кухтенко Олександр Іванович (11.03.1914 – 18.12.1994) – учений в галузі технічної кібернетики, академік АН УРСР (1972)”№ [1918–2006]; 3 описи, 416 справ.
8. Там само, ф. 22 “Птуха Михайло Васильович (07.11.1884 – 03.10.1961) – економіст-статистик, академік АН УРСР (1920)”]; [1855–1965]; 4 описи, 749 справ.
9. Там само, ф. 21 “Дроботько Віктор Григорович (24.11.1885 – 10.08.1966) – мікробіолог, академік АН УРСР (1948), заслужений діяч науки УРСР (1966)”]; [1896–1968]; 3 описи, 359 справ.
10. Там само, ф. 271 “Корнев Костянтин Арсенійович (28.05.1908 – 08.10.1974) – хімік, член-кореспондент АН УРСР (1961)”]; [1938–1989]; 1 опис, 50 справ.
11. Там само, ф. 363 “Здесенко Юрій Георгійович (06.10.1943 – 01.09.2004) – фізик, член-кореспондент НАН України (2003)”]; [1959–2006]; 1 опис, 146 справ.
12. Там само, ф. 352 “Позняк Леонід Олександрович (18.09.1929 – 21.04.2004) – матеріалознавець, член-кореспондент НАН України (1990)”]; [1945–2004]; 1 опис, 113 справ.
13. Там само, ф. 230 “Петровський Микола Неонович (26.11.1894 – 20.07.1951) – історик, член-кореспондент АН УРСР (1945)”]; [1904–1984]; 1 опис, 98 справ.
14. Там само, ф. 38 “Бесянкі Федір Павлович (05.01.1892–21.05.1972) – вчений у галузі механіки, академік АН УРСР (1948), заслужений діяч науки і техніки України (1964)”]; [1949–1971]; 1 опис, 20 справ.
15. Там само, ф. 105 “Корноухов Микола Васильович (23.10.1903–02.04.1958) – вчений у галузі будівельної механіки, академік АН УРСР (1951), заслужений діяч науки і техніки України (1954)”]; [1928–1969]; 3 описи, 248 справ.

Старовойт С.В. Представники Чернігівщини в українській науці

Розглянуто документи особового походження видатних учених, що входять до складу Архівного фонду НАН України, як джерела до вивчення історії Чернігівщини.

Ключові слова: краєзнавство, джерела, особовий фонд, НАН України.

Старовойт С.В. Представители Черниговщины в украинской науке

Рассмотрены документы личного происхождения выдающихся ученых, которые входят в состав Архивного фонда НАН Украины, в качестве источников для изучения истории Черниговщины.

Ключові слова: краєзнавство, джерела, особовий фонд, НАН України.

Starovoyt S.V. Representatives of Chernihiv region in Ukrainian science

Considered personal documents origin of prominent scientists from the Archival Collection of NAS of Ukraine as sources for the history of Chernihiv region.

Key words: Local History, sources, personal archive, NAS of Ukraine.

[надійшло до редакції: 15.10.2012 р.]